

Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

The Journal of Near East University Faculty of Theology

ISSN: 2148-6026 | e-ISSN: 2687-4121

Aralık/ December | 2022/8/2

ŞEYH EBÜ'L-HASAN HAKÂNÎ'NİN HAYATI HOCALARI VE TASAVVUF DÜŞÜNÇESİ BAĞLAMINDA SÛFÎ KİMLİĞİ

*The Life of Sheikh Abu'l-Hasan Kharaqani His Teachers and His Sufi Identity in The
Context of Mysticism*

HALİL CELEP

Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Tasavvuf Bilim Dalı, Ardahan, Türkiye

Assist. Prof., Ardahan University, Faculty of Theology, Department of Sufism, Ardahan,
Türkiye

halildost77@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8561-7138

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 24.10.2022

Kabul Tarihi | Accepted: 05.12.2022

Yayın Tarihi | Published: 25.12.2022

Atıf | Cite as

Celep, Halil. "Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî'nin Hayatı Hocaları ve Tasavvuf Düşüncesi Bağlamında Sûfî
Kimliği". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Aralık 2022), 295-311.

<https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2022.8.2.09>

Celep, Halil. "The Life of Sheikh Abu'l-Hasan Kharaqani His Teachers and His Sufi Identity in The Context
of Mysticism". *The Journal of Near East University Faculty of Theology* 8/2 (December 2022), 295-311.

<https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2022.8.2.09>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Telif Hakkı | Copyright

Copyright © 2022. Telif hakkı yazar(lar) tarafından YDUILAF'a devredilmiştir. Bu makale, Creative Commons Atıf Lisansının
(<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir.

Copyright © 2022. Copyright has been transferred to YDUILAF by the author(s). This article is an open access article distributed
under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî'nin Hayatı Hocaları ve Tasavvuf Düşüncesi Bağlamında Sûfi Kimliği

Öz

Bu çalışmada, hicrî 4 ve 5. Yüzyıllarda yaşamış, ülkemizde de yakın bir zamana kadar yeterince tanınmamış veya tanıtılmamış Horasan erenlerinden Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî'nin sûfi kimliği ele alınmıştır. Harakânî, bugün İran'ın Simnan eyaletine bağlı Bistam kasabasının kuzeyinde Harakân köyünde hicrî 352 yılında fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Asıl adı Ali olmasına rağmen, doğduğu köy Harakân'dan dolayı Harakânî adı ile meşhur olmuştur. Harakânî'nin tahsili hususuna gelince, hemen hemen bütün kaynaklarda onun ilk başta ümmî olduğu ve sonradan Allah'ın inayetiyle ilimleri öğrendiği ve kendisine vehbî ilim verildiği bilgisi yer almaktadır. Ayrıca sınırlı kaynakların verdiği bilgiye göre Harakânî'nin yüz yüze görüştüğü, sohbetlerine iştirak ettiği ve kendisinden ders aldığı zahirî müşşidi ve hocası Şeyh Ebü'l-Abbâs Kassâb-i Âmulî'dir. Diğeri de manevî şeyhi ve hocası kendisinden yaklaşık bir asır önce yaşamış olan ariflerin sultanı Bâyezîd-i Bistâmî'dir. Harakânî, söz konusu hocalarından eğitim alıp kendisini hem zahirî hem de manevî olarak geliştirdiği bilinmektedir. Harakânî'nin soyu ve ebeveynleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte eşi ve çocukları hakkında sınırlı da olsa bazı bilgiler mevcuttur. Rivayetlere göre, Harakânî'nin iki oğlunun olduğu; biri bilinmeyen bir nedenden dolayı bir gece ansızın başı kesilip babasının tekkesinin kapısına bırakılan Ebü'l-Kâsım adında, diğeri de kendisinden sonra da yaşamaya devam ederek bir sûfi kimliğiyle babasının mirasını devam ettiren Ahmet'tir. Mevcut kaynaklara bakıldığında Harakânî, tasavvuf çevrelerinde hüznün deryası, ilahi güneş, asrın kutbu, saltanat sahibi şeyhlerin sultanı, tarikat ve hakikat ehlinin padişahı, yegâne imam olarak kabul edildiği halde, ona en yakın ve hayat arkadaşı olan hanımı, onun bu manevî yönünü asla kabul etmediği bilgileri yer almaktadır. Bugün Harakânî ile ilgili en çok tartışılan konulardan birisi onun kabri hakkındadır. Şeyhin vefat ettiği ve türbesinin bulunduğu yer ile ilgili iki farklı görüş mevcuttur. Birinci görüşe göre, Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî, hicrî 425 (11 Aralık 1033)'te 73 yaşında iken, doğduğu Harakân köyünde vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. İkinci görüşe göre ise, Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî, Bistâm'a bağlı Harakân köyünün dışında vefat ettiğini ve hatta türbesinin Türkiye'nin serhat şehri Kars'ta bulunduğunu söyleyen mevsuk kaynaklar da vardır ki, bu kaynaklar Osmanlı müelliflerine aittir. Ayrıca şeyhin ne zaman ne şekilde ve ne amaçla Kars'a geldiği ve nasıl vefat ettiği hususunda kaynaklarda sağlam ve güvenilir bilgi bulunmamakla birlikte, Evliya Çelebi'nin, şeyhin mezarının ifşası hakkında sarf ettiği sözler Kars ve çevresinde Şeyh Harakânî'nin, Kars'ın fethine katıldığı ve burada şehit olduğu şeklinde bir inancın doğmasına yol açmıştır. Gönül eri olarak da bilinen Harakânî, tasavvuf kültüründe pek çok sûfi şahsiyeti etkilediği gibi pek çok tarikat silsilesini de derinden etkilemiştir. Harakânî, gerek çağdaşları gerek kendisinden sonra yaşamış âlim sûfilere derin izler bıraktığı için ondan hep övgüyle bahsetmişlerdir. Bu da Harakânî'nin tasavvuf tarihinde gerçekten bir ağırlığı, meşhur mutasavvıflar yanında üstün bir zekaya sahip olduğu ve değeri bulunduğu anlaşılmaktadır. Şeyh Harakânî, İslâm'ı gönülden özümsemiş, sadece güzel söz söylemekle kalmamış, söylediklerini bizzat yaşamış; tasavvufun hem tahalluk hem de tahakkuk boyutunu hem zühd hem de irfan çizgisini hem şariat hem de tarikat anlayışını benimsemiş bir sûfidir. Onun bu çok yönlü tasavvuf düşüncesini bir makale içerisinde ayrıntılı olarak ele almak mümkün olmamakla birlikte tevhid, müşşid, mürid, hoşgörü anlayışı, mücadele ve fakr gibi bazı görüşlerini alt başlıklar altında değerlendirmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Ebü'l-Hasan Harakânî, Sûfi, Tarikat, Hoşgörü, İslâm.

The Life of Sheikh Abu'l-Hasan Kharaqani His Teachers and His Sufi Identity in The Context of Mysticism

Abstract

In this study, the Sufi identity of Sheikh Abu'l-Hasan Kharaqani, one of the Khorasan masters who lived in the 4th and 5th centuries of the Hijri era and who has not been sufficiently recognized or introduced in our country until recently, is discussed. Kharaqani was born in the village of Kharaqan in the north of the town of Bestam in the Semnan province of Iran in 352 Hijr as the child of a poor family. Although his real name was Ali, he became famous with the name Kharaqani because of the village of Kharaqan where he was born. As for Kharaqani's education, almost all sources state that he was an illiterate at first, but later, by the grace of Allah, he learned the sciences and was endowed with innate knowledge. In addition, according to the information provided by limited sources, Kharaqani's spiritual mentor and teacher, whom he met face to face, participated in his conversations and learned from him, was Shaykh Abu'l-Abbas Kassab-i 'Amuli. The other was his spiritual sheikh and teacher, Bayezid Bistami, the sultan of the sultans, who lived about a century before him. It is known that Kharaqani received education from these masters and developed himself

both intellectually and spiritually. Although there is no information about Kharaqani's lineage and parents, there is some limited information about his wife and children. According to rumors, Kharaqani had two sons, one named Abu'l-Qasim, who for some unknown reason was suddenly beheaded one night and left at the door of his father's lodge, and the other, Ahmad, who continued his father's legacy as a Sufi by continuing to live after him. When we look at the available sources, we see that although Kharaqani was accepted in Sufi circles as the sea of sorrow, the divine sun, the pole of the century, the sultan of the reigning sheikhs, the sultan of the people of tariqa and truth, and the sole imam, his wife, who was his closest and life partner, never accepted this spiritual aspect of him. One of the most debated issues about Sheikh Abu'l-Hasan Kharaqani today is about his grave. There are two different opinions about the place of his death and the location of his tomb. According to the first view, Kharaqani died in 425 AH (December 11, 1033) at the age of 73 in the village of Kharaqan, where he was born, and was buried there. According to the second view, which belongs to the Ottoman authors, Sheikh Abu'l-Hasan Kharaqani died outside the village of Kharaqan in Bestam, and there are even authentic sources that say that his tomb is located in the Turkish city of Kars. In addition, although there is no reliable information in the sources about when, how and for what purpose the sheikh came to Kars and how he died, Awliya Chalabi's words about the disclosure of the sheikh's grave led to the belief in and around Kars that Sheikh Kharaqani participated in the conquest of Kars and was martyred there. Kharaqani, also known as the man of the heart, has deeply influenced many Sufi figures in Sufi culture, as well as many sects. Kharaqani has always been praised by his contemporaries and the scholar Sufis who lived after him for leaving deep traces. This means that Kharaqani has a real weight in the history of Sufism, and that he has a superior intelligence and value alongside famous Sufis. Sheikh Kharaqani was a Sufi who internalized Islam wholeheartedly, who not only spoke eloquently, but also lived what he said; who embraced both the education and the marifah dimension of Sufism, both the line of asceticism and the line of wisdom, both the shari'a and the tariqa. Although it is not possible to discuss his multifaceted Sufism in detail in an article, we have tried to evaluate some of his views such as tawhid, murshid, disciple, tolerance, mujahada and faqr under subheadings.

Keywords: Sufizm, Abu'l-Hasan Kharaqani, Mystic, Sufi path, Tolerance, Islam.

Giriş

Tasavvufun temel taşlarından biri olma özelliğini taşıyan Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî hicrî 352 (963) yılında bugün İran sınırları içinde bulunan Simnan vilayetinin Şâhrûd ilçesine bağlı (Bistâm kasabasının kuzeyinde bulunan) Harakân köyünde çiftçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi.¹ Ondan bahseden eski kaynaklarda, künyesinin Ebü'l-Hasan, adının Ali, babasının adı Ahmet, dedesinin adı Ca'fer ve nisbesi el-Harakânî olarak kaydedilmiştir.² Feridüddîn Attâr (öl. 618/1221), tasavvufun temel kaynaklarından biri sayılan *Tezkiretü'l Evliya* adlı eserinde Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî'ye geniş yer vermiş ve onunla ilgili bölümün girişinde, adını Ebû Hasan Harakânî şeklinde kaydetmiştir. Attâr, bir sonraki paragrafta, tasavvuf çevrelerinde yaygın olarak Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî'nin gelişiyile ilgili Bâyezid-i Bistâmî'ye (öl. 234/848 [?]) atfedilen ve onun kimliğini ve mesleğini daha ayrıntılı anlatan şu menkıbeyi vermiştir: "*Naklederler ki, şeyh Bâyezîd yılda bir kere Dihistan'da şehitlerin mezarlarının bulunduğu kum tepeyi ziyarete gelirdi. Harakân'dan geçerken durur ve (havayı koklayıp) bir nefes alırdı. Müridler kendisine, "Ya şeyh! Biz hiçbir şeyin kokusunu alamıyoruz, (sen neye böyle havayı kokluyorsun?)" dediklerinde dedi ki: "Evet, öyle. Ama ben şu vurguncuların kasabasından bir erin kokusunu koklamaktayım. Bu erin adı Ali, künyesi Ebû Hasan olup benden üç derece öndedir. Aile yükü çekiyor, çiftçilik yapıyor ve ağaç dikeyecek!"*"³

Harakânî'nin etnik kimlik açısından Fars, Türk ya da Arap olduğu tartışılmıştır. Bazı oryantalistler Harakânî'nin Farslı bir sûfî olduğunu iddia ederken, bu tespitin doğru olmadığını ileri sürenler de olmuştur. Zira Harakân köyü her ne kadar bugün İran topraklarında olsa da o dönemde, söz konusu köye Horasan

¹ Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî'nin doğum tarihi ile ilgili kaynaklarda kesin bir bilgi mevcut değildir. Onun doğum tarihi ile ilgili bilgi veren şu eserlere bk. Feridüddîn Attâr, *Evliya Tezkireleri*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık, 2012), 592; Süleyman Uludağ, "Harakânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/93; Hasan Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı* (Ankara: Şehit Ebü'l Hasan Harakânî Derneği Yayınları, 2004), 28-31, 49.

² Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 28; Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010), 225; Feridüddîn Attâr, *Evliya Tezkireleri*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık, 2012), 592.

³ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 592.

bölgesinden Özbek Türklerin göç edip yerleştiği kaydedilmektedir⁴. Bu bağlamda, Nakşî ve Kâdiri şeyhlerinden el-Hac Karslı Mustafa Coşkun Efendi ise, Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî'nin peygamberin soyundan geldiğini bildirmiştir.⁵

1. Mesleği ve Maişeti

Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî, keramet, feraset, basiret sahibi, sabırlı, güzel tavırlı ve akl-ı selim bir kişiliğe sahipti. Onu, tasavvufa meyleden faktör ise merkebi ile çalışırken yaşamış olduğu psikolojik bir halidir. Bu konuda tarihçi ve hadis hafızı Abdülkerîm b. Muhammed Sem'ânî, Harakânî'nin şöyle dediğini nakleder, *"Allah'ı, merkebiyle meşgul iken buldum' yani ben merkeple çalışırken, bu hali yaşamaya başladım ve bu beni tasavvuf yoluna koydu"*.⁶ Yukarıda da anlatıldığı gibi bir menkıbede Bâyezid-i Bistâmî onun hakkında: *"...ben şu vurguncuların nahiyesinden bir yiğidin çıkıp geleceğine inanıyorum. Bu yiğidin adı Ali, künyesi Ebü'l-Hasan olup benim bulunduğum tasavvufî mertebeden üç derece önde olacak, aile yükü çekecek, çiftçilik yapacak ve ağaç dikecektir."* demişti.⁷ Konuyla ilgili Nûru'l-'Ulûm'da geçen bir menkıbede ise: *"Çocukken anne ve babası ona ekmek verip hayvanları gütmek üzere yabana gönderirdi. Yabana gider oruç tutar, ekmeğini de sadaka olarak verirdi; akşamları gelir iftarını açardı, kimsenin o durumdan haberi olmazdı. Biraz daha büyünce kendisine, saban ve tohum işini verdiler. Bir gün tohumu serpmiş saban sürüyordu, ezan okundu, şeyh sabanı durdurarak namaza gitti. Namazda selam verdiklerinde, sabanın hareket ederek çift sürdüğünü gördüler; başını secdeye koyarak dedi:*

-Ey Allah'ım, duyduğuma göre her kimi dost edinirsen insanlardan gizli tutarsın".⁸

Yine Nûru'l-'Ulûm'da yer alan şu menkıbeye göre Harakânî'nin, hayatının kalan safha-larında da köyde çiftçilik, tarım, bahçe ve bahçıvanlık işine devam ettiği anlaşılmaktadır; *"Gecelerden bir gece, hizmetçi hanım, turşu yapmıştı; şeyhin kendi eliyle ekmiş olduğu bahçeden çöğendir biçip koymuştu; şeyhin adeti yatsı namazını kılmadıkça yemek yememektir; şeyh derdi: "Ey Allah'ım, senin hizmetini (sana karşı görevimi, ibadetimi) bitirmeden vücudu beslemeyeceğim". Yatsı namazından sonra yemek getirdiler ve (Harakânî) dedi: "Bu yemekten karanlık kokusu geliyor". Ertesi gün o bahçeye gittiler, araştırdılar; adamlar buğdaylarını sulamak için arklarına su bırakmışlardı; şeyhin başına giden arkın bağlantısı açık olduğu için oradan su akınca çöğendir su almıştı."*⁹

Onun köy işleriyle meşguliyetini işaret eden benzer menkıbeleri *Tezkiretü'l Evliya*'da da görmek mümkündür. Söz konusu eserde geçen bir menkıbeye göre; *"Şeyhin küçük bir bağı vardı; orayı bir kez kazdı, gümüş çıktı; ikinci kez kazdı, altın çıktı; üçüncü kez kazdı inci ve mücevherat çıktı. Bunun üzerine kendi kendine dedi ki: "Ya Rab! Beni bu topraktan çıkan değerli taşlarla avutma. Ben dünyalık için senden yüz çevirmem.", "Bazen öyle olurdu ki, öküzleri sabana koşar, namaz vakti gelince namaza durur, şeyh namazdan dönene kadar öküzler eskisi gibi saban sürmeye devam ederlerdi"*.¹⁰ Yine *Tezkiretü'l Evliya*, Harakânî'nin, sıradan bir köylü gibi yaşadığını, bütün işlerini kendisinin gördüğünü bildirmektedir.¹¹

2. Tahsili ve Hocaları

Harakânî'nin tahsili hususuna gelince, hemen hemen bütün kaynaklarda onun ilk başta ümmî olduğu ve sonradan Allah'ın inayetiyle ilimleri öğrendiği ve kendisine vehbî ilim verildiği bilgisi yer almaktadır.¹²

⁴ Fahreddin Erdoğan, *Türk Elllerinde Hatıralarım* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1998), 232-233; Osman Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2010), 337-338; Ahmet Emin Seyhan, "Ebü'l-Hasan el-Harakânî'nin Tasavvuf ve Şehitlik Anlayışı", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (Ocak 2014), 138.

⁵ İbrahim Alanka, *Ebü'l-Hasan Harakânî* (Ankara: Elif Matbaacılık, 2001), 33; Ayrıca bk. Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-'Ulûm ve Münâcâtı*, 29. Bugün Kars'taki Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî külliyesinin çevresini saran surun güneydoğu giriş kapısının üzerindeki kitabede "Seyyid Ebu'l-Hasan Harakani Kapısı" yazmaktadır.

⁶ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-'Ulûm ve Münâcâtı*, 32.

⁷ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 592.

⁸ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-'Ulûm ve Münâcâtı*, 280.

⁹ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-'Ulûm ve Münâcâtı*, 315-316.

¹⁰ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 593.

¹¹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 597.

¹² Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-'Ulûm ve Münâcâtı*, 37-39.

Bir menkıbeye göre, Şeyh Harakânî, on iki yıl süre boyunca yatsı namazını cemaat ile Harakân'da tekkesinde kıldıktan sonra Bâyezîd'in mezarını ziyaret eder, onun ruhuna dua eder, daha sonra da geri dönerdi; yatsı namazında aldığı abdestle Harakân'daki tekkesinde sabah namazı cemaatine yetişirdi. On iki yıl sonra Bâyezîd'in mezarından, "Ey Ebü'l-Hasan! İrşat için oturma zamanı geldi" diye bir ses gelince Şeyh Harakânî, "Ey Bâyezîd! Tüm himmetini tut/bana yardım lütfet, zira ben bir ümmiyim, şeriatın bir şey bilmiyorum, Kur'ân da öğrenmedim." diyerek karşılık verdi. Tekrar mezardan ses geldi, "Ey Ebü'l-Hasan! Bana verilen şey, senin yüzü suyun hürmetine verilmişti!", Şeyh Harakânî, "Bu nasıl olur ki, sen benden yüz otuz yıl önce yaşadın!" der. Bâyezîd'in mezarından, "Evet, öyle ama ben senin doğduğun Harakân köyünden geçerken göğe doğru yükselen bir nur göürdüm. Otuz yıl Allah'tan hacet diledim durdum, nihayet, "Ey Bâyezîd! O nûru hürmetle şefaatchi getir ki, hacetini görelim," sırrına nida olundu. "Ya Rab! O nur kimindir ve o kişi nerededir?" dedim. Gaipten yine ses geldi: "O bizim has kulumuzun nurudur, ona Ebü'l-Hasan derler. Bu nuru şefaatchi kıl ki, hacetin görülsün!" Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî diyor ki, "Harakân'a varınca yirmi dört günde Kur'ân'ı bellemiştim".¹³

Sadece onun hakkında bilgi veren kaynaklar değil, yukarıda da bizzat kendisinin ifade ettiği gibi, "Zira ben bir ümmiyim, şeriatın bir şey bilmiyorum, Kur'ân da öğrenmedim"¹⁴ diyerek ümmî olduğunu ve sonradan şeriat ilimlerini öğrendiğini açıkça ifade etmiş görünüyor. Böylece ona nispet edilen yakarıştaki: "Ey Allah'ım, beni ana rahminde yarattığın zaman, karanlığın içinde beni aciz şekilde uyuttun; beni vücuda getirdiğinde aç mideyi bana yoldaş ettin, bu nedenle doğunca açlıktan ağlıyordum; beni kundağa koyduklarında rahatlık geldi sandım, sonra elimi ve ayağımı bağlayarak beni yordular; akıllı ve konuşan olunca dedim ki, bugünden sonra rahat olurum; beni öğretmene verdiler, terbiye sopasıyla emdiğimi burnumdan getirdiler, ondan korkar oldum..."¹⁵ şeklindeki bu ifadeler ya sembolik ya da küçük yaşta onu medreseye gönderip de derslere devam etmediği anlaşılmaktadır. Ancak, aksini söylemek de mümkündür, onun tahsilini yarıda kesip medreseden ayrıldığı iddiasının¹⁶ yeterince inandırıcı bulunmadığı ve sağlam delillere dayanmadığı da söylenebilir. Diğer taraftan Harakânî'den bahseden kaynaklarda kendisine atfedilen sözlerinde çok az sayıda ayet ve hadis kullanması medrese eğitimi görmediğinin veya şeriatın zahirî yönünü okumadığının delili olarak serdetmek de doğru değildir. Zira Harakânî, âyet ve hadisleri özümsemesinin tabii bir sonucu olarak, Kur'ân ve sünnete paralellik arz eden veciz ve etkileyici, bir o kadar da öğüt verici söz söylemiştir. Onun bu sözlerinde İslâm'a muhalefet söz konusu olmadığı gibi, onun sözleri Kur'ân ve sünneti doğru anlayıp kavradığının bir kanıtı olarak da görülebilir. Harakânî, şeriatın sadece bâtını yönünü değil, aynı zamanda zahirî yönünü de kavramış ve yaşayarak çevresine örnek olmuş manevî bir lider konumundadır. O, bu sebepten dolayı her seviyede insana yol göstermiş ve rehberliği kabul edilmiş bir şahsiyet olarak görülür.¹⁷ Şu anekdot onun şeriatın zahirî yönünü ne derecede kavrayabildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Horasanlı mutasavvıf ve şair Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayır (öl. 357-440/967-1049) şöyle demiştir: "Bir gün biz, Şeyh Ebü'l-Abbâs Kassâb-i'nin huzurunda otururken o sırada iki kişi çıkıp geldi. Şeyhin karşısına oturup ikisinden biri şöyle dedi: "Ey şeyh! İkimiz bir konuda ihtilâfa düştük; birimiz, kabzın (daralma, hüzn) tamamen ebedi ve ezeli olduğunu söyler. Diğeri de bastın (ferahlama) ebedi ve ezeli olduğunu söyler." Şeyh Ebü'l-Abbâs Kassâb-i eli ile sakalını sıvazlayarak şöyle dedi: "Yüce Allah'a hamd olsun ki, Kassâb'ın makamı ne kabz ne de basttır; Rabbimizin katında zaman (gündüz ve gece) söz konusu olamaz; kabz ile bast, senin beşerî sıfatındır; senin sıfatın olan bir şey sonradan yaratılmıştır ve sonradan yaratılmış olanın kadim olması olanaksızdır." Sonra devamla dedi: "Emir ve nehyi hususunda Kassâb'ın oğlu Yüce Allah'ın

¹³ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, 592-593; Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 307; Muhammed bin Abdullah el-Hânî, *Âdâb* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2001), 48-49.

¹⁴ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, 592; Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî: "Ben ümmî birisiyim, Hak Teâlâ bana her ne vermişse minnet etmemiştir, ama kendi ilmini bana verdi ve bunu minnet etti" dedi. Aynı eser, 595.

¹⁵ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 319.

¹⁶ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 40.

¹⁷ Ahmet Emin Seyhan, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlim Anlayışı", *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/5 (Mayıs 2013), 1054; İsa Yüceer, "Alperen ve Manevi Mimar Ebu'l-Hasan Harakani'nin Düşünce Dünyası", *I. Uluslararası Harakani Sempozyumu*, ed. Hidayet Metin Erdoğan vd. (Kars: Kalkan Matbaacılık, 2012), 64.

kuludur ve sünnete uyma konusunda da Hz. Muhammed'in takipçisidir. Eğer bir kimse, alicenapların yolunu takip ettiği iddiasında bulunuyorsa, onun şahidi budur. Bu söylediklerimiz boş ve asılsız bir söz değil, aksine alicenapların yöntemi ve tarzıdır." O iki şahıs dışarı çıkınca onların kimler olduklarını sordum: "Bu iki şahıs kimlerdi?" "Biri Ebü'l-Hasan Harakânî, diğeri de Ebû Abdullah-i Dâstânî idi", diye cevap verdi."¹⁸

Verilen bu bilgilerden hem Ebü'l-Hasan Harakânî ve arkadaşı Ebû Abdullah-i Dâstânî (öl. 348-417/959-1026) hem de Ebü'l-Hasan Harakânî'nin şeyhi Ebü'l-Abbâs Kassâb-i Âmulî (öl. 409/1018) şeriatın zahirî yönüne ve İslâm'ın temel konularına vakıf oldukları anlaşılmaktadır. Söz konusu bilgileri görmezden gelerek Harakânî'yi şeriatın zahirî yönünden mahrum görmek, medrese tahsili görmediğini iddia etmek doğru olmasa gerektir. Ayrıca Harakânî, rü'yettullah ile ilgili şunları söylemiştir ki, şeriatın zahirî yönünü bilmeyen veya medrese eğitimi görmemiş bir kimsenin böyle söz söylemesi neredeyse imkânsızdır. *"Biri sana, 'Fâni Bâki'yi görebilir mi?' derse de ki: 'Bugün şu fâni âlemde fâni kul Bâki'yi tanır, yarın bu tanıma nur olur. Böylece beka âleminde beka nuruyla Bâki'yi görür'".¹⁹* Yine aynı kaynakta Harakânî, *"Allah kendi varlığından şu erenlerde bir şey göstermiştir. Biri çıkıp bu hululdür (Tanrı ruhunun herhangi bir bedene girdiğine inanmak) derse derim ki, buna Allah'ın nuru derler. Allah mahlukatı karanlıkta yarattı, sonra nurundan üzerlerine çardak yaptı."²⁰* demiştir. Onun bu sözleri Allah'ın nurunu, 'erenlerin kalbinde yer alan Hakk'ın bir sıfatı' olarak yorumlanabilir. Harakânî bu sözleriyle kendisini bir daha, şeriatın zahirî (kelam) konularında bilgisi olduğunu ispatlamış bulunmaktadır. Velhasıl dini eğitim görmemiş, medrese tahsili görmemiş bir kimsenin böyle İslâm'ın temel konuları hakkında fikir beyan etmesi neredeyse imkânsızdır.

2. 1. Şeyh Ebü'l-Abbâs Kassâb-i Âmulî (öl. 409/1018)

Sınırlı kaynakların verdiği bilgiye göre Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî'nin yüz yüze görüştüğü, sohbetlerine iştirak ettiği ve kendisinden ders aldığı zahirî mürsidi, Şeyh Ebü'l-Abbâs Kassâb-i Âmulî'dir. Yine bu sınırlı kaynakların verdiği bilgiye göre Şeyh Harakânî, bizzat kendisi gibi ümmî olan üstadı Şeyh Ebü'l-Abbâs'a mürid olmuş, çağdaşları Ebû Abdullah-i Dâstânî (öl. 348-417/959-1026) ve Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayır (öl. 357-440/967-1049) ile birlikte şeyhin sohbetlerine katılmışlar ve ona şakirt olmuşlardır.²¹ Hucvirî'nin verdiği bilgiye göre, Şeyh Ebü'l-Abbâs Kassâb-i Âmulî, Arapça kelimeleri Farsça telaffuz eden ümmî birisiydi, ama usûl ve tasavvufî ilim hakkındaki sözleri ve nükteleri gayet yüksek seviyede olduğunu bildirir.²² Gerek Harakânî gerek onun hocası Kassâb-i hakkında, ümmî oldukları bildirilmektedir. Ancak burada Fars Dili ve Edebiyatı hem de Harakânî hakkında çalışmalar yapan Hasan Çiftçi ise, o dönemde ümmî kavramının Arapça bilmeyenler için kullanıldığı ihtimalinden kaynaklanmış olabileceğini kaydeder.²³

Şeyh Ebü'l-Abbâs Kassâb-i'nin Harakânî'ye hırka giydirip* giydirmedeği konusunda kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ancak bazı kaynaklarda Şeyh Ebü'l-Abbâs Kassâb-i, kendisini ziyaret edenlerin, vefatından sonra Harakânî'yi ziyaret edeceklerini onun kendisine halife olacağını bariz bir şekilde bildirmiştir.²⁴ Şeyh Ebü'l-Abbâs Kassâb-i'den bahseden bir kaynağa göre ise; *"Ebü'l-Kassâb-i vefat etmeden on gün önce hizmetçisine şöyle demişti: "Harakân'a git, orada zikirle süslü fakat gözden ırak bir adam vardır, kendisine Ebü'l-Hasan Harakânî derler; ona selamımı söyle ve de ki: 'Bu davulu ve bayrağı, Yüce Allah'ın izni ve yardımıyla, senin dergahına gönderdim, yer yüzü ehlini sana teslim ettim ve ben gittim.'"²⁵* Şeyh Kassâb-

¹⁸ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 77-78, 98-99.

¹⁹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 633.

²⁰ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 627.

²¹ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 75; Tahsin Yazıcı, "Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/220.

²² Hucvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 223.

²³ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 37.

* Hırka Giydirmek: Tarikatlarda, irşat etme derecesine ulaşmış birine şeyhlik veya halifelik vermek anlamında kullanılan bir deyimdir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Anka Yayınları, 2005), 270.

²⁴ Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1998), 431; Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 76.

²⁵ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 76-77.

i'nin bu sözlerinden anlaşılıyor ki, vefatından sonra makamına Harakânî geçip halkı irşatla vazifelendirmiştir.

2. 2. Bâyezîd-i Bistâmî (öl. 161-234/777-848 veya 188-261/804-874)

Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî'nin manevî şeyhi kendisinden yaklaşık bir asır önce yaşamış²⁶ olan ariflerin sultanı Bâyezîd-i Bistâmî'dir.²⁷ Asıl adı Tayfur olan Bâyezîd'in kaynaklarda tam adı Ebû Yezid Tayfur b. İsa Bistâmî diye geçer.²⁸ Mecusi iken Müslüman olan üç çocuklu²⁹ bir ailenin ortanca çocuğu olan Bâyezîd, kardeşleri gibi âbit ve zâhî olma ile beraber kardeşlerine nazaran hâl bakımından bunların en ulusuydu. Bâyezîd'e, "Bu marifeti neyle ve hangi şeyle buldun?" diye sorulunca, o da "Aç karın ve çıplak bedenle" diye cevap vermiştir.³⁰ Cüneyd-i Bağdâdî (298/910) onun hakkında: "Bâyezîd'in biz sûfiler içindeki yeri, melekler içindeki Cebrail'in mevkii gibidir" demiştir.³¹ İşte Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî böyle bir kişiyi kendisine manevî mürebbi olarak kabul etmiş ve onun ruhaniyetinden çok müteessir olmuş bir sûfidir. Yukarıda da belirtildiği gibi, Bâyezîd-i Bistâmî'nin Harakânî hakkında, "...ben şu vurguncuların kasabasından bir erin kokusunu koklamaktayım. Bu erin adı Ali, künyesi Ebû Hasan olup benden üç derece öndedir. Aile yükü çekiyor, çiftçilik yapıyor ve ağaç dikeyecek!"³² demesi hasebiyle Harakânî, Bâyezîd'e derin bir muhabbet beslemiş ve yaşam biçimini de onun bu kerametinin doğrultusunda sürdürmüştür. Harakânî, Bâyezîd'in tesirinde çok kalmış olacak ki, rüyasında kendini, Bâyezîd'i ve Veysel Karanî'yi aynı kefende gördüğünü ifade etmiştir.³³ Harakânî ile Bâyezîd'in aralarında yaklaşık bir asırlık zaman süresi olması nedeniyle yüz yüze görüşme olmamıştır. Ancak, ikili arasında üveysilik bağı olduğu iddia ediliyor.³⁴ Dolayısıyla Harakânî, Bâyezîd'i kendisine her konuda örnek alarak yüksek manevî mertebelere ulaşmıştır. Üstelik Harakânî kendisinin, Bâyezîd'den derece bakımından daha önde olduğunu şöyle ifade eder: "Şayet halkın, "Bâyezîd'in mertebesine ulaştı ve saygısızlık etti," demesinden çekinmeseydim, Bâyezîd Allah'a karşı ne söylemiş ve düşünmüşse hepsini size anlatırdım. Şaşılacak şeydir ki, "Bâyezîd'in düşünceyle ulaştığı yere Ebü'l-Hasan ayakla varmıştır,"³⁵ Görüldüğü gibi Harakânî bu sözle manevî mürşidi ve hocası Bâyezîd'i mertebe olarak geçtiğini (ki Bâyezîd de bunun böyle olacağını söylemişti) bildirmekle birlikte hocasına olan saygı ve hürmetini "Bu âlemde bizleri sadece tek bir canlı gördü ve o da Bâyezîd'di"³⁶ diyerek vefa göstermesi de dikkate şayandır. Ayrıca Harakânî, manevî hocasına olan bu vefasının nedenini kendi müridlerine şöyle anlatır: "Bâyezîd müridlerine dedi ki: "Hak, 'Beni isteyenleri ikramlara boğarım. Sen Bâyezîd'i isteyenleri, hiçbir yerde görünmeyecek şekilde yok ederim,' buyurmuştur. Şimdi siz ne diyorsunuz?" (Müridleri) dediler ki: "Yok etse bile canı (Bâyezîd'i) isteriz!"³⁷ Görüldüğü gibi burada Bâyezîd'in müridleri, ona vefa örneği teşhir etmekle "Ey ariflerin sultanı! Yüce Allah'ı senin sayende tanıdık, O'nu senin sayende sevdim, O Allah (c.c.) bizi yok edeceğini söylese de bizler senin yolundan ve sözünden sapmayacağız, sana karşı vefasızlık yapmayacağız. Çünkü senin gittiğin yol peygamberin yoludur" demek istemişlerdir. Aynı şekilde Harakânî de şakirtlerine, bu hadiseyi anlatırken müridlerin mürşidine bağlılığın ve sadakatin önemine değinmiş; müridlerin mürşidine gassalın elindeki meyyit gibi teslim olması³⁸ halinde Allah'a en kısa yoldan ulaşabileceklerini, aksi takdirde bu yol çok engembeli olduğu için zorlanacaklarını ifade etmiştir. Böylece

²⁶ Bâyezîd-i Bistâmî Harakânî'den tam yüz otuz yıl önce yaşamış. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 592.

²⁷ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 592-593; Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 78.

²⁸ Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 172; Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 171; Abdülkerîm Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999), 106.

²⁹ Âdem, Tayfur ve Ali, konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 107.

³⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 106-107.

³¹ Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 172.

³² Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 592.

³³ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 613.

³⁴ Necdet Tosun, "Üveysilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/400; Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 592-593.

³⁵ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 612.

³⁶ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 613.

³⁷ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 617.

³⁸ Hoca Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet* (Ankara: Ahmet Yesevî Üniversitesi, 2017), 341; Sofyalı Bâlî Efendi, *Mecmûatü'n-Nesâyih Risâlesi* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir, 350), 23b.

Harakânî, manevî şeyhi olan Bâyezîd'e bağlılığını ve sadakatini ortaya koymaktadır. Yine bu bağlamda şu söz de Harakânî'ye aittir; bir gün, *"Bir öğrenciye, "(Dünya) nasıl olsaydı daha iyi olurdu?" diye sordu. Öğrenci, "Bilmiyorum," deyince dedi ki: "Dünya Bâyezîd gibi erlerle dolu olsaydı en iyisi öyle olurdu.""*³⁹ Harakânî, bu sözyle dünya, Bâyezîd gibi hoşgörüsü geniş, açık yürekli erlerin çokluğu ile daha yaşanır, daha güvenilir, daha huzurlu ve daha güzel olacağını ifade etmekte ve kendine örnek olarak seçtiği manevi üstadını bir kez daha vefa ile yad etmektedir. Nitekim nefsinin tezkiye etme konusundan⁴⁰ riya konusuna kadar,⁴¹ miraç konusundan⁴² insan sevgisi konusuna kadar,⁴³ Harakânî, manevî şeyhini örnek almaktadır. Görüldüğü gibi, kaynakların verdiği bilgiye göre Harakânî manevî şeyhi ve üstadı Bâyezîd-i Bistâmî'yi her hususta kendisine rol model seçip örnek aldığı anlaşılmaktadır.

3. Ailesi

3. 1. Çocukları

Yukarıda da geçtiği gibi Harakânî, çiftçilik ve hayvancılıkla geçinen köylü biri⁴⁴ olduğunu belirtmiştik. Harakânî'nin soyu ve ebeveynleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte eşi ve çocukları hakkında -elimizde menkıbelere dayanan- sınırlı da olsa bazı bilgiler mevcuttur. Bir rivayete göre Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî'ye: *"Yarın Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayır Harakân köyünde olacak" diye haber verilince Harakânî çok sevindi. O'nun, Ebü'l-Kâsım adında bir oğlu vardı, babasının Yusuf'uymdu. Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayır'ın Harakân köyüne varacağı gece, oğlunun nikâhını kıysin diye bir kız istemişti, onun zıfaf gecesiydi. (Fakat Harakânî'nin ailesine husumet besleyenler) Ebü'l-Kâsım'ı ansızın yakalayıp başını gövdesinden ayırdıktan sonra, babasının tekkesinin kapısına bıraktılar. Sabah ezanı vaktinde Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî tekkeden dışarı çıkarken ayağı, o kesik başa dokununca eşine: "(Ayağıma bir şey değdi) bir çıra getir" diye seslendi. Eşi çıra getirince çocuğun kesik başını gördü. Şeyh Ebü'l-Hasan: "Babasının biricik sevgili oğlu, yapmaman gereken neyi yaptın da bu başına geldi?" demeye başladı. Sonra birkaç kişiyi çağırttı, Ebü'l-Kâsım'ı yıkayıp kefenlediler ve Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayır gelinceye kadar beklettiler. Ebû Saîd-i, Harakân köyüne gelince tekkeye gitti ve (bir süre sonra) Ebü'l-Kâsım'ın cenaze namazını kılıp defnettiler."*⁴⁵ Bu rivayetten anlaşılıyor ki, Harakânî'nin, Ebü'l-Kâsım adında delikanlı bir oğlu varmış, fakat açıklanmayan bir nedenden dolayı oğlu bu cinayete kurban gitmiş. Başka bir rivayette ise yine: *"Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayır hac yolculuğuna çıktı, Harakân yolunu takip etti. Oraya yaklaşıncı Şeyh Ebü'l-Hasan ferasetini kullanarak kendi oğlu Ahmet'i bir grup müridle birlikte onu karşılamaya gönderdi. Ebû Saîd-i, uzaktan onu görünce attan indi, yürüdü ve ağlıyordu. Dediler: "Efendi (Ebü'l-Hasan) o değildir." Ebû Saîd-i: "Neticede onun yurdundan değil midir?" diye cevap verdi..."*⁴⁶ Görüldüğü gibi bu rivayette ise, Ebü'l-Kâsım künyesi değil, Ahmet'in adı zikredilmiştir. Ayrıca öldürülme olayından da hiç bahsedilmemiştir. *Tezkiretü'l Evliya* adlı eserde ise bu öldürülme olayı zaman ve isim belirtilmeden yer almakla birlikte, Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayır'ın, Harakân köyüne ziyaretiyle ilgili herhangi bir bağlantıdan söz edilmemiştir.⁴⁷ Hücvirî de meşhur *Keşfu'l-mahcûb* adlı eserinde Kuhistan, Azerbaycan, Taberistan ve Kümş (Kûmis)'ün sūfî şahsiyetlerini sayarken, Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî'nin oğlu hakkında şu kısa ifadeyi kullanmıştır: *"Ahmet b. Şeyh-i Harakân: Babası Harakânî'nin ne hoş bir halefi idi"*.⁴⁸ Bir başka kaynaktaki ise şöyle bir rivayet aktarılır: *"Şeyh (Ebü'l-Hasan), Ahmet adlı oğlunu ilim tahsili için Irak'a gönderdi; hırsızlar Âhuvân suyuna varınca onu soydular, çocuk çıplak bir şekilde geri geldi. Annesi figan ederek şöyle dedi: "Bir vakit o şeyhin bir oğlunu yanı başında mescitte öldürdüler, haberi olmadı; diğerini soydular,*

³⁹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 635.

⁴⁰ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 156.

⁴¹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 604-605.

⁴² Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 612.

⁴³ Hasan Çiftçi, "Şeyh Harakânî ile Şeyh Bâyezîd Arasındaki İlginç Mânevî İlişki", *Nûsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 3/11 (Güz 2003), 31; Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 187, 606.

⁴⁴ Uludağ, "Harakânî", 16/93; Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 49.

⁴⁵ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 50-51, 289-290.

⁴⁶ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 51-52, 285-286.

⁴⁷ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 599-600.

⁴⁸ Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 234.

yine haberi yok: başka zamanlarda da melek ile melekûtten (ruhlar ve melekler âlemi) konuşup durur." Şeyh, eşini öyle görünce: "Ses çıkarma, hırsızların çalmış oldukları bütün kumaşı (eşyayı) geri getiririm", dedi. Gece olup tekkenin kapısı çalınınca, şeyh: "Ey Allah'ın kulu Sitî (cariyesi), kapıyı aç eşyayı al, seccade hariç, onu getirmişler", dedi. Sitî: "Neden (seccade yok)?" dedi. Şeyh: "Yaşlı bir Türkmen o seccadenin üzerinde namaz kılıyordu, ayağının altından çekip almaya utandım" dedi.⁴⁹ Bu rivayetlerin neticesinde anlaşılıyor ki, Şeyh Harakânî'nin iki oğlunun olduğu; biri bilinmeyen bir nedenden dolayı bir gece ansızın başı kesilip babasının tekkesinin kapısına bırakılan Ebü'l-Kâsım adında, diğeri de kendisinden sonra da yaşamaya devam ederek bir sûfî kimliğiyle babasının mirasını devam ettiren Ahmet'tir.

3. 2. Hanımı

Mevcut bilgilere bakıldığında, Şeyh Harakânî, tasavvuf çevrelerinde hüznün deryası, ilahi güneş, asrın kutbu, saltanat sahibi şeyhlerin sultanı, tarikat ve hakikat ehlinin padişahı, yegâne imam⁵⁰ olarak kabul edildiği halde, ona en yakın ve hayat arkadaşı olan hanımı, onun bu manevî yönünü asla kabul etmediği anlaşılmaktadır.

Nitekim *Tezkiretü'l Evliya* adlı eserdeki menkıbeye göre, Orta Çağ tıbbının temsilcisi, İslâm felsefesinde meşşâiyye okulunun en büyük sistemci filozofu ve İslâm dünyasında İbn Sînâ künyesiyle ünlü olan Ebû Ali Sînâ (öl. 428/1037) Şeyh Harakânî'nin şöhretini duyunca Harakân köyüne gider. Şeyh Ebü'l-Hasan'ın evine varınca şeyh ormana odun toplamaya gitmiş olur. İbn Sînâ şeyhin eşine: "Şeyh nerede" diye sorar. Eşi, "O sahtekâr ve zındığı ne yapacaksın" diye karşılık verir. Bunun gibi bir insana söylenmeyecek ve ağza-söze alınmayacak söz söyleyen karısı, şeyhi inkâr eden çenesi düşük, şirret ve yaman bir kadındı! İbn Sînâ, şeyhin cadaloz hanımına aldırış etmeden Şeyh Harakânî'yi görmek için sahraya gider, şeyhin geldiğini, yükünü de bir arslanın ağzında getirdiğini görünce, "Ey şeyh! Bu ne hal?" diye sorar. Şeyh Harakânî, "İşte böyle, biz o kurdun -karısını kastediyor- yükünü çekmesek, arslan bizim bu yükümüzü bu şekilde çekmez" diye cevap verdi.⁵¹ Aynı hikâyeyi Mevlâna Celâleddin-i Rûmî de *Mesnevî*'sinde teferruatlı bir şekilde anlatırken İbn Sînâ'nın yerine Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî'nin Talkan şehrinde yola çıkan meçhul bir müridini olayın kahramanı olarak gösterir ve söz konusu o müridin diliyle Şeyh Harakânî'yi Nûh peygambere, hanımını da Nûh'un inkârcı karısına benzeterek hicveder.⁵²

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayır hac yolculuğuna çıktığı zaman, Harakân köyüne de uğramış ve Şeyh Ebü'l-Hasan'ı ziyaret etmişti. Bu ziyaretini anlatan menkıbede de şeyhin hanımının bazı olumsuz tavırları dile getirilmiştir; "Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayır Harakân'a gittiği zaman, Şeyh Ebü'l-Hasan'ın hanımı, Şeyh Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayır eliyle başını okşasın diye bir çocuğunu dışarıya gönderdi. Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayır şöyle dedi: "Şeyh Ebü'l-Hasan'ın olduğu yerde bana ihtiyaç olmaz"; ağlayarak devam etti: "Sen de ey Şeyh (Ebü'l-Hasan), elini bizim başımıza sür..." derler şeyhin hanımı daima şeyh ile husumet içindeydi; Şeyh Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayır, söz arasında hizmetçiye yönelerek dedi: "Şeyhin ailesine de ki: Artık husumet etmemenin vakti geldi." derler ondan sonra asla husumet etmedi".⁵³

4. Vefatı ve Türbesi

Şeyhin vefat ettiği ve türbesinin nerede olduğu konusunda iki farklı görüş vardır. Birinci görüşe göre, Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî, hicrî 425 (11 Aralık 1033)'te 73 yaşında iken,⁵⁴ doğduğu Harakân köyünde vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.⁵⁵ Şeyh'in kabri hakkında malumat veren ilk kaynak eser, kendisinden

⁴⁹ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 52-53, 316.

⁵⁰ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 592; Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 225.

⁵¹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 597.

⁵² Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 848-850; Ayrıca hikâyenin ayrıntıları için bk. Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014), 5-6, 485-492.

⁵³ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 55-56, 284-285.

⁵⁴ Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî'nin vefat tarihi ile ilgili bilgi veren şu eserlere bk. Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 592, 608, 637; Uludağ, "Harakânî", 16/93; Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 30-31.

⁵⁵ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 58-60.

yaklaşık olarak iki asır sonra yaşamış olan *Mu'ucemu'l-buldân*'ın yazarı Yakût el-Hemevî (öl. 626/1229)'dir. Nitekim el-Hemevî, şeyhin memleketi, mezarı ve vefatı hakkında şöyle der: "*Harakân, Esterâbâd yolu üzerinde bulunan Bistâm'a bağlı bir köydür. Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmet'in mezarı oradadır. 425 yılının aşure gününde 73 yaşında iken vefat etmiştir...*"⁵⁶ Zekeriya el-Kazvîni (öl. 682/1283) ise *Âsâru'l-Bilâd* adlı eserinde, şeyhin mezarının Bistâm kasabasının kuzeyinde bulunan Harakân köyünde olduğunu tebarüz eder. Ayrıca şeyhin kabrini ziyarete gelenleri de şiddetli bir kabz (hüzün) hali yakaladığını söyler.⁵⁷ Kendisinden bahseden diğer bütün eski kaynaklar, şeyhin Bistâm'a bağlı Harakân köyünde vefat ettiğini ve dolayısıyla kabri ve türbesinin de orada bulunduğunu kaydederler.⁵⁸ Ayrıca kaynaklarda, Harakân köyünde şeyhin adına bir dergâh, câmi ve türbe yapıldığına dair bilgiler yer almaktadır.⁵⁹

İkinci görüşe göre ise, yukarıdaki kaynakların aksine, Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî, Bistâm'a bağlı Harakân köyünün dışında vefat ettiğini ve hatta kabri ve türbesinin Türkiye'nin serhat şehri Kars'ta bulunduğunu söyleyen mevsuk kaynaklar da vardır ki, bu kaynaklar Osmanlı müelliflerine aittir. Buna göre şeyhin kabri, III. Murat zamanında (1574-1595) veziri Lala Mustafa Paşa'nın (öl. 988/1580) Güney Kafkasya seferi münasebetiyle Kars'a gelişi (1579) ve -şehrin kalesi ve içindeki yapılar başta olmak üzere- şehri yeniden imarı esnasında Kars'ta bulunmuştur. Söz konusu sefere münşi (kâtip) sıfatıyla katılan ve imar esnasında şeyhin mezarının bulunmasına şahit olan zamanın Osmanlı tarihçisi Gelibolulu Mustafa Ali (1008/1600)'nin *Nusratnâme*'sinden öğreniyoruz. Müellif, şeyhin mezarının Kars'ta bulunduğunu ve sandukası üzerine kubbeli bir türbe inşa edildiğini haber vermektedir. Aynı müverrih *Kühü'l-ahbâr* adlı eserinde; "*Ve kal'a-i mezbûre binâsı temâma karîb olduğu halde bir sır-ı 'acîb dahi zâhir oldu ki Bölük Halkından bir ehl-i sülûk rüyâsında ve serâyir 'âlemî temâsâsında bir pîr-i nûrânî gelüb bana Ebü'l-Hasan Hırkânî (Harakânî) dirler merkadim bu mahal dedir ve 'alâmeti ayağım ucunda bir çâhdır deyu gösterüb ta'mir olunmasına işâret kılınmağa merd-i hâb-nâk (uykudaki adam) bîdâr olduğu gibi serdar cenâbına v'akı'asını i'lâm idub...*"⁶⁰ ifadeleri yer almaktadır. Aynı olayı ve rüyayı devrin tarihçisi Peçevi İbrahim Efendi (öl. 1059/1649) de şöyle anlatmıştır: "*Kalenin yapımı sırasında bölük halkından bir derviş bir düş görür ve onu şöyle anlatır: Nur yüzlü bir ihtiyar ortaya çıkarak 'bana Ebü'l-Hasan Harakânî derler, yerim buradadır. Bunun bir ispatını istersen bak ve gör; ayağımın ucunda derin bir kuyu vardır' diyerek bir yer gösterir. Derviş bu düşünüyü serdara (başkomutan) anlatır; gösterilen yer kazılır ve anlattığı biçimdeki kuyu bulunur. Hemen üzerine bir türbe yaparlar...*"⁶¹

Yine aynı olayı ve rüyayı, hicrî 1057 (1647)'de Kars'a gelen Evliyâ Çelebi de mezarın bulunuşu hadisesini şöyle anlatır: "*Kars kalesi yetmiş günde tamamlandı, tamiri esnasında ise ümmetin sâlihlerinden, asker taifesinden bir Kur'ân hafızı bir rüya görüp, Lala Paşa'ya şöyle anlatmıştır: Rüyamda çaresiz bir pîr göründü. 'Bana Ebü'l-Hasan Harakânî derler. Makamım bu mahal dedir. Alamet ve nişanımı istersen, ayağın ucunda bir derin kuyu vardır. Onu kaz. Ta ki hayretler içinde bırakan garip şeyi göresin!' dedi. Olay nakledilince nice yüz işçi tespit edilen kuyuyu kazmaya başladılar. Kuyuda dört köşe somaki mermere rastladılar. Gaziler o kırmızı taşı tevhid ve zikir ile çıkardılar. Üzerinde hüsn-i hat ile "Menem şehîd-i saîd Harakânî" (Bahtiyar şehit Harakânî benim) yazılmış. Vücudu henüz bozulmamış, pazısının yara yerine sarılmış olan sargı bezi (makrame), üzerine giydiği yünden örülmüş hırka hala çürümemiş, sağ tarafındaki yarasından hala kırmızı kan sızmaya devam ediyormuş. Gaziler bu hali görerek tekbir ile mezarı kapamışlar. Kale içinde ilk defa Lala Mustafa Paşa tarafından Hasan Harakânî tekkesi ve camii şerif* yapılmıştır."*⁶²

⁵⁶ Yakût el-Hemevî, *Mu'ucemu'l-buldân* (Beyrut: Dar Sader, 1977), 2/360.

⁵⁷ Zekeriya el-Kazvîni, *Âsâru'l-Bilâd ve ahbâr'l-'ibâd* (Beyrut: 1969), 363.

⁵⁸ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 59-60.

⁵⁹ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 60.

⁶⁰ Gelibolulu Mustafa Ali, *Kühü'l-ahbâr* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2000), 2/335; Hacı Mustafa Eravcı, "Mustafa 'Âli'nin Nusret-nâmesi ve Onun Işığında Yazarın Tarihçiliği", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 24/38 (Güz 2005), 169; Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 63.

⁶¹ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları), 2/50; Ayrıca bk. Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 64-65.

* Murâd-i Sâlis (III. Murat Camii); diğer adıyla Evliyâ Camii olarak bilinir.

⁶² Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (Dersaadet: İkdâm Maatbaası, 1314), 2/330.

Dolayısıyla yukarıda da işaret edildiği gibi, şeyhin Bistâm'a bağlı Harakân köyündeki kabri ile ilgili bilgi veren, ilk kaynak eser Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî'den yaklaşık iki asır sonra vefat etmiş olan *Mu'ucemu'l-buldân*'ın yazarı Yakût el-Hemevî (öl. 626/1229)'dir. Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî'den bahseden eski kaynaklarda şeyh, ömrünü Bistâm'a bağlı Harakân'da geçirdi; Abdülkerîm Kuşeyrî, Hâce Abdullah-i Ensârî, Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayır gibi devrin ünlü sûfleri, Orta Çağ tıbbının önde gelen isimlerinden İbn Sînâ ve Gaznelî Sultan Mahmud, onu Harakân köyünde ziyaret ettiler.⁶³ Ancak yukarıda ikinci görüşteki kaynaklara göre, Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî bir şekilde Kars'a gelmiş ve orada vefat etmiştir. Fakat şeyhin hangi tarihte ne şekilde ve ne amaçla Kars'a geldiği ve nasıl vefat ettiği hususunda kaynaklarda sağlam ve güvenilir bilgi bulunmamakla birlikte, Evliya Çelebi'nin, şeyhin mezarının ifşası hakkında sarf ettiği sözler Kars ve çevresinde Şeyh Harakânî'nin, Kars'ın fethine katıldığı ve burada şehit olduğu şeklinde bir inancın doğmasına yol açmıştır.⁶⁴

5. Etkilediği Şahsiyetler

Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî; ilk Müslüman Türk devletini kuran Gaznelî Sultan Mahmud (öl. 421/1030) başta olmak üzere, İbn Hafif Şirâzî (öl. 371/982), İbn Sînâ (öl. 428/1037), Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayır (öl. 357-440/967-1049), Abdülkerîm Kuşeyrî (öl. 465/1072), Hâce Abdullah Herevî (öl. 481/1089), Aynülkudât el-Hemedânî (öl. 525/1131), Ahmet Yesevî (öl. 562/1166), Feridüddîn Attâr (öl. 618/1221), Necmedîn-i Dâye (öl. 654/1256), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (öl. 672/1273) gibi pek çok sûfi şahsiyeti ve Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Rifâiyye, Nakşibendiyye, Halvetiyye gibi pek çok tarikat silsilesini de derinden etkilemiştir. Biz de burada Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî hakkında ihtiram ve sitayişle bahseden birkaç sûfiyi zikir etmekte faydalı buluyoruz.

5. 1. İbn Hafif Şirâzî (öl. 371/982)

Bu şahıs aslen İranlı olup asıl adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Hafif'tir. İlk devir sûfi tarikatlarından Hafifiyye Tarikati'nin da kurucusu olarak bilinen⁶⁵ İbn Hafif'in, Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî hakkında söylemiş olduğu sözleri dikkat çekicidir. Bir gün İbn Hafif Harakânî'yi ziyarete geldiğinde önüne içi su dolu bir kap konulmuştu. İbn Hafif elini bu kabın içine sokup canlı bir balık çıkardı. Bunu gören Harakânî, "*Sudan balık çıkarmak kolaydır, sudan ateş çıkarmak gerekir.*" dedi. İbn Hafif, "*Öyleyse gel şu kızgın fırına girip oturalım, kim sağ olarak çıkacak*" dedi. Bunun üzerine Harakânî, "*Ey Ebû Abdullah! Gel de kendi yokluğumuzla (o fırına) girelim, bakalım onun varlığıyla kim çıkacak?*" deyince İbn Hafif hiçbir şey söylemedi.⁶⁶ Yine bir rivayete göre İbn Hafif'in, Harakânî hakkında şöyle söylediği nakledilir: "*Otuz yıldır şeyh Ebû Hasan'ın korkusundan gözüme uyku girmemiştir, nereye adım atsam onun oraya benden önce ayak bastığını gördüm. Hatta iki yıldır Bistâm'daki Bâyezîd'in mezarına ondan önce varmak istiyorum, ama bunu başaramıyorum. Zira üç fersah olan Harakân'dan gelip benden önce oraya varmaktadır.*"⁶⁷

5. 2. Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayır (öl. 357-440/967-1049)

Horasan'ın Havran bölgesinde Meyhene (Mehne) kasabasında dünyaya gelen Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayır, tekke âdâbını tesbit eden ve düzenlemiş olduğu semâ meclislerinde okuduğu âşıkane rubâîler ile tanınır. Şeyh Harakânî'nin de çağdaşı olan Ebü'l-Hayır, meclislerinde semâ'a aşırı yer veren, bazı söz ve düşüncelerinden dolayı zahîrî ulemanın da tepkilerini üzerine çeken, tekke yaşamını sistematik hale getiren ve güya tasavvufu şiire sokan ilk sûfi şahsiyet olarak da bilinir.⁶⁸ Bir rivayete göre, Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayır

⁶³ Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 225; Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 597-599; Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nuru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 289-290, 305-306.

⁶⁴ Uludağ, "Harakânî", 16/94.

⁶⁵ Tahsin Yazıcı, "İbn Hafif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/535.

⁶⁶ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 593.

⁶⁷ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 593.

⁶⁸ Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 24, 252-253; Hasan Çiftçi, "İki Ünlü Şâfiînin İlginç Görüşmesi (Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayır- Ebü'l-Hasan Harakânî)", *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 3/9 (Bahar 2003), 8.

hac yolculuğuna çıktığında Harakân köyünde Şeyh Ebü'l-Hasan'ı da ziyaret eder ve bu ziyaretin sonunda Ebü'l-Hayır'a, "Neden orada (Şeyh Harakânî'nin huzurunda pek fazla bir şey) konuşmadın?" diye sorduklarında, "Bizi dinlemek için göndermişlerdi" dedi ve ekledi, "Bir derya için bir sözcü yeter" ve devamla "Ben pişmiş bir tuğlaydım, Harakân'a varınca cevher oldum" demiştir.⁶⁹ Ebü'l-Hayır'ın bu sözleri Harakânî'den ne derece etkilendiğinin bir göstergesi olduğu söylenebilir.

5. 3. Ebü'l-Kâsım Abdulkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî (öl. 465/1072)

Mutasavvıf, kelâm, tefsir ve hadis âlimi olarak bilinen Kuşeyrî aynı zamanda Horasan üstadı diye de tanınır.⁷⁰ Hucvirî ve Attâr, Kuşeyrî'nin Harakânî hakkında şöyle bir rivayetini aktarırlar, "Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî'den (r.a.) şunu işitmişim: "Harakân vilâyetine geldiğim zaman, o şeyhin haşmetinden fesahatım (etkileyici ve güzel konuşma) sona ermiş, ifadem yok olmuş ve dilim tutulmuştu. Hatta velayetinden azledildiğimi zannetmiştim.""⁷¹ Ancak Kuşeyrî, şeriat hükümlerine bağlılığı ile tanınan bir sûfi olması hasebiyle, *er-Risâle* adlı eserinde bir sözü dışında Harakânî'den hiç bahsetmemesi dikkate alınırsa ondan fazla hoşlanmadığı anlaşılır.⁷²

5. 4. Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî (öl. 481/1089)

Horasan'ın Herat şehrinin eski kalesi Kuhendiz'de doğan Herevî, pir-i Herât, pir-i tarikat, şeyhulislâm, şeyhu'l-Horasan, şeyhüşşuyûh, nasıru's-sünne, zeynu'l-ulema gibi birçok unvanla anılırdı. Soyu, sahabeden Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye (öl. 49/669) ulaşır.⁷³ Abdullah Herevî, hocası Harakânî'nin tasavvufta makamları kat etme konusunda şeyhi el-Kassâb'ı geçtiğini ve zamanın büyük velisi olduğunu söylemiştir.⁷⁴ Herevî, üstadını tanıtırken, "Şeriat, hadiste, fıkhıta birçok üstadım vardır. Ancak tasavvuf ve hakikatte benim üstadım Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî'dir. Şayet onunla tanışıp görüşmeseydim hakikati ve marifeti kimden öğrenebilirdim?" ifadesini kullanmış ve onu kendisi için hayat suyunun kaynağı olarak görmüştür.⁷⁵

Görüldüğü gibi Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî gerek çağdaşları gerek kendisinden sonra yaşamış âlim sûfilerde derin izler bıraktığı için ondan hep övgüyle bahsetmişlerdir. Bu da Harakânî'nin tasavvuf tarihinde gerçekten bir ağırlığı, meşhur mutasavvıflar yanında üstün bir zekaya sahip olduğu ve değeri bulunduğu anlaşılmaktadır.

6. Tasavvufî Düşüncesi

Şeyh Harakânî, İslâm'ı gönülden özümsemiş, sadece güzel söz söylemekle kalmamış, söylediklerini bizzat yaşamış; tasavvufun hem eğitim/tahalluk hem de mâirfet/tahakkuk boyutunu, hem zühd hem de irfan çizgisini, hem şeriat hem de tarikat anlayışını benimsemiş bir sûfidir. Onun bu çok yönlü tasavvuf düşüncesini bir makale içerisinde ayrıntılı olarak ele almak mümkün olmamakla birlikte bazı görüşlerini kısa kısa şu alt başlıklar altında değerlendirmek mümkündür:

6. 1. Tevhid

İslâmiyet; tevhid inancı üzerine kurulmuş bir dindir. Bu dinin olgusu da temelde üç esasa dayanmaktadır; imân, amel ve ahlâk. Hakiki imân olmadan sâlih amel ile güzel ahlâkın Yüce Allah katında

⁶⁹ Hucvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 225; Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 597; Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 51-52, 285-286.

⁷⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 11-13; Süleyman Uludağ, "Abdulkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/473.

⁷¹ Hucvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 225; Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 597.

⁷² Uludağ, "Harakânî", 16/93.

⁷³ Tahsin Yazıcı, Süleyman Uludağ, "Hâce Abdullah Herevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 17/222.

⁷⁴ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 76.

⁷⁵ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 17.

kâfi olmadığı malumdur. Öyle ki imân; sâlih amel ve güzel ahlâk değerlerinin üzerine bina edildiği olmazsa olmaz üstün bir niteliklerdir. Nitekim Kur'ân'da "Ellezîne âmenû ve 'âmilû-ssâlihâti..." ibaresi ile imân edip de güzel amel işleyenler hakkında muhtelif pek çok ayet zikredilmektedir. Buradaki "âmenû" ibaresi ile imân esaslarına, "âmilû-ssâlihâti" beyanı ile de güzel amel işleyenlere vurgu yapılarak hakikatte imânın ameldeki ve ahlaktaki tezahürüne dikkat çekilmiştir. Aslında bütün Müslümanlar arasında ortak inanç var olmakla birlikte bu inanç ve betimleme İslâmiyet'in ilk dönemlerinde dogmatik bir alan içerisinde kalmış ihtilâflı konular üzerinde Müslümanlar felsefi düşünce ve münazaralara girmemişlerdir. Fakat zamanla tefsir, kelâm, felsefe, tasavvuf vb. alanlarda çok değişik Allah tasavvurları ve din telakkileri zuhur edince, bu noktada ehli sünnet kelimcileri de gerek Müslümanlar içerisindeki ehli bi'dat zümrelere, gerekse Müslüman olmayan kişilerin İslâm'a fikir sahasında zeval vermek maksadıyla giriştikleri hareketlere karşı dini sabiteleri korumak için ciddi bir mücadele vermişlerdir.⁷⁶ Bu bağlamda İslâm inancındaki varlık bilimi anlayışına göre kendiliğinden kaim olan vücut tektir, o da Yüce Allah'ın vücûdudur. Bu vücûd, vacip, kadim ve ezeldir; çoğalma, tecezzi, değişim-dönüşümü ve parçalanıp bölünmeyi kabul etmez. O'nun şekli, sûreti, sınırı yoktur. Buna sırf ve hâlis varlık anlamına gelen mutlak vücûd (yani var olan, yokluğu mümkün olmayan) denir.⁷⁷ Bu durum kelam ilminde şöyle açıklanır: Her mevcudiyet, ya bir yeri, alanı işgal eder ya da etmez. Yer ve alan işgal eden herhangi bir varlık, müttehit değilse ona cevher, başka bir şeyle müttehitse ona da cisim denir. Şayet yer ve alan işgal etmeyen herhangi bir şeyin mevcudiyeti bir cisme muhtaçsa, buna da ilnek (araz) denir. Şayet yer, alan işgal etmeyen bir şeyin mevcudiyeti, hiçbir şeye muhtaç değilse, bu varlık da bütün zaaf ve noksanlardan uzak olan ve hiçbir şeye gereksinim duymayan Yüce Allah'tır.⁷⁸ Bu konsept tasavvuf ilminde de varlık veya görüş birliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bilgiler ekseninde mutasavvıfların görüşlerini genel itibarıyla üç zümrede mütalaa etmek mümkündür:

- 1) Vahdeti vücûd görüşündeki mutasavvıflar: Muhyiddin İbnü'l-Arabî gibi.
- 2) İlimle imânı ayırt eden ve tasavvuf ilmini bir ahlâk sistemi olarak kabul eden mutasavvıflar: Gazzâlî gibi.
- 3) Vahdetin eşyada tecelli ettiğini düşünen ve İlahî aşk telâkkileri bulunan mutasavvıflar ki bunları vahdet-i şühûd görüşündeki mutasavvıflar olarak adlandırabiliriz: Harakânî, Mevlâna ve İmam-ı Rabbani gibi.

Burada mevzubahis Harakânî olduğu için, ona göre kâinat Yüce Allah'ın tecelligâhından başka bir şey değildir. Harakânî, "Allah her şeydir" olarak ifade edebileceğimiz vahdet-i vücûd anlayışını; "Allah her şeydedir" suretindeki vahdet-i şühûd mertebesine taşıyarak bu görüşlerini doruklarda yaşamıştır. Yani "varlık birliği" mertebesinden, "görüş birliği" mertebesine çıkmıştır. Harakânî: "Tadıyorum, ama kendim ortada yok, işitiyorum, ama kendim ortada yok, konuşuyorum, ama kendim ortada yok!";⁷⁹ "Kulun Allah'la olmaktan gayesi üç derecedir: Biri müşahede hali üzere durup Allah der. Diğeri arada kendisi olmaksızın Allah der. Üçüncüsü Ondan Ona Allah der.";⁸⁰ "Nereye bakarsan bak, Allah var. İster üst, ister alt, ister sağ, ister sol tarafa bak, ister öne bak, ister arkaya bak fark etmez!";⁸¹ "Hayat ölümün içindedir, fena ve beka ölümün içindedir. Hak tecelli edince de Haktan başka bir şey kalmaz."⁸² "Âşık olan Allah'ı bulmuş, Allah'ı bulan kendini unutmuştur."⁸³ sözlerini kullanmakla vahdet-i şühûd nazariyesini benimsediği anlaşılmaktadır.

⁷⁶ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Habib Şener, "Alvarlı Muhammed Lutfi Efendi'nin Şiirlerinde Allah Tasavvuru", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (Haziran 2015), 476-503.

⁷⁷ Kâmil Yaylalı, *Mevlâna'da İnanç Sistemi* (Konya: Tekin Kitabevi, 1974), 131.

⁷⁸ Ebü Hâmid al-Gazzâlî, *al-İktisad fî'l-İtikad*, çev. Kemal Işık (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971), 23.

⁷⁹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 604.

⁸⁰ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 631.

⁸¹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 632.

⁸² Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 633.

⁸³ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 634.

6. 2. Mürşid

Harakânî, mürşid olarak -yüz yüze görüştüğü- hem Kassab'ı hem de -kendisinden önce yaşamış olan manevî şeyhi- Bistâmî'yi seçmiştir. Bâyezîd-i Bistâmî'den aldığı manevî feyzle yetiştigi söylenen Harakânî'nin: *"Kendilerine uyulacak bir mürşid-i kâmil arayan müridlere şaşarım. Bilmiyor musunuz ki ben, aslında bütün şeyhlere saygı duyduğum halde, böyle birinin irşadına asla muhtaç olmadım. Zira benim mürşidim Allah'tır."*⁸⁴ dediği rivayet edilmiştir. Harakânî'nin bu sözü, aslında fena makamına ulaşip Allah ile arasında olan herkesi (her şeyi) kaldırdığı ve cezbe hali içinde söylediği düşünülebilir.

6. 3. Mürid

Birçok insanı aydınlatan ve bir o kadar da talebe yetiştiren Harakânî'nin: *"Benim müridim olmamıştır, çünkü iddiam olmamıştır. Ben 'Allah!' ve 'Yeter!' derim, işte o kadar."*⁸⁵ sözü yukarıda bahsedilen fena makamındayken masıvayı reddeden ifadedir. Onun bir mürşidken böyle bir ifade kullanması çelişki değil, kendi manevî azameti içerisinde bir tutarlık göstergesi olarak değerlendirilebilir. Harakânî'nin, müridliğin Allah ile arasında bir engel olarak görmesi ile ilgili bir menkıbeye de *Nûru'l-Ulûm* adlı eserde rastlamaktayız: *"Emmî: 'Beni mürid yap' dedi. (Şeyh): 'Gidip ikimiz de ibadet (tövbe) edelim, kim bu iddiada bulunursa Allah'ı unuttur (veya Allah'ı unutmuş olur)' dedi. 'Emmî: 'Gel, el ele tutuşup şu ağacın üzerinden atlayalım' dedi. (Şeyh): 'Gel, her iki âlemin üstünden atlayalım' dedi."*⁸⁶ Burada 'Emmî olarak zikredilen şahıs Harakânî'nin hocası Şeyh Ebü'l-Abbâs olduğu düşünülebilir, çünkü bu menkıbeye benzer bir menkıbe de Attâr'ın eserinde geçmektedir.⁸⁷ Harakânî, burada mürşidlik iddiasının vuslata ulaşmaya engel olacağından endişelendiği için, kendisi ile Allah arasına hiç kimsenin girmesini arzu etmediğini, mürşidlik gibi önemli bir mevzunun dâhi kendisini Allah'ın dışındaki şeylerle meşgul edeceğinden endişe duymaktadır. Harakânî, *Tezkiretü'l Evliya* adlı eserde ise derviş mefhumunu şöyle tarif eder: *"Derviş; kalbinde düşüncesi bulunmayan kimsedir. Konuşur, ama sözü yoktur; görür, işitir, ama gördüğü ve işittiği bir şey yoktur. Yer, ama yemeğinin tadı yoktur ne hareketi ve dinginliği ne de üzüntüsü ve sevinci vardır."*⁸⁸ Yine dervişle ilgili şu söz de ona aittir: *"Derviş o kimsedir ki ne dünyası vardır ne de ahireti. Ayrıca bunlara rağbeti de yoktur. Zira dünya ve ahiret gönülde yer verilmeyecek kadar değersiz şeylerdir."*⁸⁹ Harakânî, bu ifadeleriyle vuslata ermeyi tasavvufî hayatın maksadı olarak görmektedir.

6. 4. Hoşgörü Anlayışı

Harakânî, İslâm'ı tebliğ konusunda büyük mücadeleler veren bir arif olduğu bilinmektedir. O, insanlara karşı duyduğu sevgi, şefkat ve merhametini Kur'ân'da geçen, *"O (Allah), kullarına rahmetiyle muameleyi kendine ilke edinmiştir."*⁹⁰ şiarı doğrultusunda göstermiş olacak ki, *"Her kim bu kapıya gelirse ekmeğini verin ve adını/inancını sormayın. Zira Ulu Allah'ın dergâhında ruh taşımaya layık olan herkes, elbette Ebü'l-Hasan'ın sofrasında ekmeğe yemeye de lâyıktır."*⁹¹ diyerek dili, dini, ırkı, rengi, inancı, mezhebi, meşrebi ne olursa olsun tüm insanlara sofrasının (dergâhının kapısının) açık olduğunu belirtmiş ve ötekileştirmenin yanlışlığına dikkat çekmiştir. Harakânî, tüm beşeriyet ve mahlukata merhameti ve şefkati olmayanın gerçek manada Allah inancı ve sevgisini kalbinde barındıramayacağına inanan sûfilerdendir. Harakânî bir adım daha ileri giderek, çarpıcı ve bir o kadar da düşündürücü şu ifadeleri kullanmıştır: *"Keşke bütün insanların yerine ben ölsem de insanlar ölüm acısı çekmese! Keşke bütün insanların yaptıkları benden sorulsa da kıyamet günü onların hesap vermeleri gerekmeseydi! Keşke tüm insanların azabını (Yüce Allah) bana çektirse de onların"*

⁸⁴ İrfan Gündüz, "Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbita", *Tasavvuf | İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 19 (Temmuz-Aralık 2007), 30.

⁸⁵ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 629.

⁸⁶ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 282-283.

⁸⁷ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 593.

⁸⁸ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 627.

⁸⁹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 622.

⁹⁰ En'âm, 6/12.

⁹¹ Çiftçi, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî&Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı*, 21.

cehennemini yüzünü görmeleri gerekmesel!"⁹² Yine Harakânî şöyle demiştir: "Tâ Türkistan topraklarından Şam'ın kapısına kadar olan alandaki kimselerden birinin parmağına batan diken benim parmağıma batmıştır. Türkistan'dan Suriye'ye kadar olan yerlerde birisinin ayağı taşa çarpsa onun acısını ben duyarım. Bir kalpte üzüntü olsa o kalp benim kalbimdir."⁹³ Onun bu söylemlerini, içselleştirdiği "empati yapabilme" erdemini dışa yansıtmasının bir emaresi olarak görmek gerek. Nitekim yukarıdaki ifadeleri dile getirirken o, ulaştığı manevî makamı sayesinde tüm insanlığa karşı dışlayıcı değil kucaklayıcı bir dil ve üslup kullanarak duyduğu derin şefkat ve merhameti ortaya koymuştur.

6. 5. Mücâhede

Harakânî, manevî şeyhi Bâyezîd-i Bistâmî gibi çile ve riyazete çok büyük önem verdiği bilinmektedir. Nitekim marifeti "aç, susuz ve çıplak bendenle elde ettiğini söyleyen" Bâyezîd'e, "Nefsine reva gördüğün muamelenin en kolayı ne oldu?" diye sorulduğunda: "Bir kere nefsimi taata ve ibadete davet ettim. Fakat davetimi kabul etmedi, bunun üzerine onu bir sene su içmekten men eyledim." buyurmuştur.⁹⁴ Yine Bâyezîd-i Bistâmî şöyle demiştir: "Mücâhede konusunda on iki sene nefsimin demircisi oldum. Beş sene nefsimin aynası oldum. Bir yıl nefsimle kalbimin aynasına baktım. Birden belimde bir zahîr zünnârın durmakta olduğunu görmeyeyim mi? Bu zünnârı kesmek için on iki sene uğraştım. Sonra yine baktım ve bu sefer içimde bâtinî bir zünnârın bulunduğunu gördüm. Bunu kesmek için de beş sene didindim."⁹⁵

Harakânî de kendine rol model olarak seçtiği manevî şeyhi Bâyezîd-i Bistâmî gibi nefsanî arzuların kurtulmak, ruh temizliğine ermek için benzer metodu kullanmıştır. Bir menkıbeye göre Harakânî: "Erlerin didinmeleri (cehdi) kırk yıldır: Dilin doğruluğu (düzelməsi) için on yıl (çile çekmek lazımdır, on yıldan az süreyle dil düzelmez), elin doğruluğu için on yıl (daha çile çekmek gerekir), kalbin doğruluğu (düzelməsi) için bir on yıl daha çile çekmek gerekir. Buna göre her kim kırk yıl bu şekilde yol yürürse/mesafe alırsa ve davası da hak olursa, ümit olunur ki boğazından çıkan seste heves bulunmaz"⁹⁶ buyurmuştur.

6. 6. Fakr

Fakr; Arapça bir terim olarak fakirlik, yoksulluk, muhtaçlık gibi manaları ifade eder. Tasavvuf istilahında ise 'varlıktan kurtulup, Allah'ta fani olmak' demektir. Ayrıca mutasavvıflara, fukara adı da verilir.⁹⁷ Fakr mefhumu klasik tasavvuf eserlerinde "zühd" gibi zaman zaman tasavvuf kelimesiyle müteradif, bazen de onun yerine kullanılırdı. Söz konusu mefhum, Kur'ân'da türevleriyle birlikte on dört yerde, hadislerde ise değişik anlamlarda olmak üzere pek çok yerde geçmektedir. Nitekim Peygamber (s.a.v.): "Fakr övümcümdür, fakir bendendir." ve "Fakirlik benim özümdür, onunla iftihar ederim"⁹⁸ buyurmuştur. Harakânî'ye göre fakr, kıymetli ve değerli bir mücevherdir. Bir rivayete göre Harakânî: "Âlimler, "Biz Peygamber'in mirasçılarıyız" diyorlar, oysa Resûl'ün mirasçıları bizleriz. Çünkü Resûl'de mevcut olan bazı şeylerin aynısı bizde de var. Resûl fakrı seçtiği gibi biz de fakrı tercih ettik"⁹⁹ demiştir.

Harakânî, tamahkâr değildi, dünya malına değer vermez, mal, mülk makam kendisini Allah'tan uzaklaştırdığına inanırdı. Bir gün kendisine ait olan bağı bellediğinde önce gümüş, sonra tekrar bellediğinde altın, üçüncü defa ise inci ve mücevher çıktı. Bunun üzerine dedi ki: "Ya Rab! Beni bununla avutma. Ben dünya ile senden yüz çevirmem!"¹⁰⁰ Yine o: "Yüreğinin Allah'la beraber olduktan sonra bütün dünya senin olsa

⁹² Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 606.

⁹³ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 604.

⁹⁴ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 107.

⁹⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 193-194.

⁹⁶ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 630.

⁹⁷ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 204; Köstendilli Süleyman Şeyhî, *Sübhâtü'l-Levâiyih*, (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları Bölümü, 461), vr. 54a-54b; Birol Yıldırım, *Kesret Çarşısında Bir Hikmet Dükkânı Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019), 216.

⁹⁸ İsmail b. Muhammed Acluni, *Kesf'ül-Hafâ* (Beyrut: Darul Kutubi'l İlmîyye, 1988), II/87, no. 1835.

⁹⁹ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 622.

¹⁰⁰ Attâr, *Evliya Tezkireleri*, 593.

da saten elbise giysen de bir mahzuru yoktur. Yüreğin Allah'la birlikte olmayınca çul da giysen nafile, hiçbir faydası yoktur"¹⁰¹ buyurmuştur.

Harakânî, bir kimsenin mürid olma isteğinde bulunduğu, öncelikle onu dünya malına değer verip-vermemesi konusunda sınamak için; malını üçe bölmesini isterdi. Bir kısmını ailesine, çoluk çocuğuna, diğer parçasını sıla-i rahîm dairesinde bulunan akrabalarına vermesi ve üçüncü parçasını da şeyhin huzuruna (dergâha) getirmesi gerektiğini söylerdi.¹⁰² Harakânî'ye göre fakrın üç emaresi vardır: Birincisi güneş gibi şefkatli olmak, ikincisi deniz gibi cömert olmak, üçüncüsü de yer yüzü gibi tevazu sahibi olmaktır. Fakrın bunlardan başka üç emaresi daha vardır: Birincisi dizginlenmiş bir nefis, ikincisi zinde bir gönül, üçüncüsü ise Allah'ı zikretmekle genişlemiş zamandır.¹⁰³

Sonuç

Bu çalışmanın neticesinde ortaya çıkan bilgi ve delillerden anlaşılıyor ki Şeyh Harakânî gerek çağdaşları gerek kendisinden sonra yaşamış birçok insanı ve tasavvuf ekollerini derinden etkilemiştir. Harakânî'nin, bu kadar etkili ve bir o kadar da düşündürücü felsefesinin temelinde yatan faktörler elbette İslâmiyet'in iki aslî delili Kur'an ve sünnet olmuştur. Harakânî, mürebbi olarak yüz yüze görüştüğü hem Kassab'ı hem de kendisinden bir asır önce yaşamış olan manevî şeyhi Bistâmî'yi seçtiği halde, kendilerine uyulacak bir şeyh arayan müridlere hayret ettiğini, aslında kendisinin bütün şeyhlere saygı duyduğunu, ancak hiçbirisinin irşadına muhtaç olmadığını, zira mürşidinin yalnızca Allah olduğunu dile getirmiştir ki bu da Allah ile arasında olan her şeyi engel olarak algıladığı anlaşılıyor. Bu bağlamda yine onun en önemli prensiplerinden birisi, Yüce Allah'tan başka hiç kimseye muhtaç olmamaktır. Ayrıca insanlara yük olmayı reddedip alın teri ile çalışmayı düstur edindiği gibi dil, din, ırk, renk, inanç, mezhep, meşrep ne olursa olsun tüm insanlara sofrasının (dergâhının kapısının) açık olduğunu bildiriyor ve ötekileştirmenin yanlışlığına dikkat çekerek kendisinden sonra gelenlere örnek teşkil ediyor. Harakânî ve onun fütüvvet ahlakıyla yetişen arifler örnek yaşamları, irfan ve telakkileriyle yüzyıllardır bu coğrafyada merhamet hamurunu yoğurup insanları, iyiliğe, birliğe ve sevgiye yönlendirdikleri bir gerçektir.

Beyanname

- 1. Finans/Teşvik:** Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedir.
- 2. Çıkar Çatışması:** Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.
- 3. Etik Beyan:** Yazar, bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedir. Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

Kaynakça

- Acluni, İsmail b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ*. Beyrut: Darul Kutubi'l İlmiyye, 1988.
- Alanka, İbrahim. *Ebü'l-Hasan Harakânî*. Ankara: Elif Matbaacılık, 2001.
- Attar, Feridüddîn. *Evlîya Tezkireleri*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık, 2012.
- Câmî, Abdurrahman. *Nefahâtü'l-Üns*. çev. Lâmiî Çelebi. İstanbul: Marifet Yayınları, 1998.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları, 2005.
- Çelebi, Evliya (Mehmed Zillî ibn Dervîş). *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. Cilt 2. Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1314.
- Çiftçi, Hasan. *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî (R.A.), (Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri) Nûru'l-Ulûm ve Münâcâtı (Çeviri-Açıklama-Metin)*. Ankara: Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yayınları, 2004.
- Çiftçi, Hasan. "Şeyh Harakânî ile Şeyh Bâyezîd Arasındaki İlginç Mânevî İlişki". *Nûsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 3/11 (Güz 2003), 23-40.
- Çiftçi, Hasan. "İki Ünlü Şâfiînin İlginç Görüşmesi (Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayır- Ebü'l-Hasan Harakânî)". *Nûsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 3/9 (Bahar 2003), 7-22.

¹⁰¹ Attâr, *Evlîya Tezkireleri*, 630.

¹⁰² Ebü'l-Hasan Harakânî, *Seyr-ü Sulûk Risâlesi*, çev. Mustafa Çiçekler (İstanbul: Sûfi Kitap Yayınları, 2006), 27.

¹⁰³ Harakânî, *Seyr-ü Sulûk Risâlesi*, çev. Mustafa Çiçekler, 47.

- Efendi, Peçevi İbrahim. *Peçevi Tarihi*. Cilt 2. Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.
- Efendi, Sofyalı Bâlî. *Mecmûatü'n-Nesâyih Risâlesi*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir, 350, 23b.
- Eravcı, Hacı Mustafa. "Mustafa 'Âlî'nin Nusret-nâmesi ve Onun Işığında Yazarın Tarihçiliği". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 24/38 (Güz 2005), 163-184.
- Erdoğan, Fahreddin. *Türk Elllerinde Hatıralarım*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1998.
- Gazzalî, Ebû Hâmid. *al-İktisad fi'l-İtikad*. çev. Kemal Işık. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971.
- Gelibolulu, Mustafa Ali. *Künhü'l-ahbâr*. Cilt 2. Neşreden: Faris Çerçi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2000.
- Gündüz, İrfan. "Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbîta". *Tasavvuf / İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 19 (Temmuz-Aralık 2007), 23-53.
- Hânî, Muhammed b. Abdullah. *ÂDÂB*. çev. Ali Hüsrevoğlu. İstanbul: Erkam Yayınları, 2001.
- Harakânî, Ebü'l-Hasan. *Seyr-ü Sulûk Risâlesi*. çev. Mustafa Çiçekler. İstanbul: Sûfi Kitap Yayınları, 2006.
- Hemevî, Yakût. *Mu'ucemu'l-buldân*. Beyrut: Dar Sader, 1977.
- Hücvirî, Ali b. Osman Cüllâbî. *Keşfu'l-Mahcûb/Hakikat Bilgisi*. Hazırlayan: Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.
- Kazvîni, Zekeriya. *Âsârü'l-Bilâd ve ahbâr'l-'ibâd*. Beyrut: 1969.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm. *Kuşeyrî Risâlesi*. Hazırlayan: Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999.
- Rûmî, Mevlâna Celâleddin-i. *Mesnevî-i Ma'nevî*. çev. Derya Örs, Hicabi Kırlangıç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- Rûmî, Mevlâna Celâleddin-i. *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*. çev. Şefik Can. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014.
- Seyhan, Ahmet Emin. "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlim Anlayışı". *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/5 (Mayıs 2013), 1049-1083.
- Seyhan, Ahmet Emin. "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Tasavvuf ve Şehitlik Anlayışı". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (Ocak 2014), 135-168.
- Şener, Habib. "Alvarlı Muhammed Lutfî Efendi'nin Şiirlerinde Allah Tasavvuru". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (Haziran 2015), 476-503.
- Şeyhî, Köstendilli Süleyman. *Sübhâtü'l-Levâiyih*. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları Bölümü, 461, 54a-54b.
- Tosun, Necdet. "Üveysilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/400-401. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Turan, Osman. *Selçuklu Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2010.
- Uludağ, Süleyman. "Harakânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/93-94. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Uludağ, Süleyman. "Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/473-475. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Yaylalı, Kâmil. *Mevlâna'da İnanç Sistemi*. Konya: Tekin Kitabevi, 1974.
- Yazıcı, Tahsin – Süleyman Uludağ. "Hâce Abdullah Herevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/222-226. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Yazıcı, Tahsin. "Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/220-222. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yazıcı, Tahsin. "İbn Haffî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/535-537. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Yesevî, Hoca Ahmed. *Dîvân-ı Hikmet*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2017.
- Yıldırım, Birol. *Kesret Çarşısında Bir Hikmet Dükkânı Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019.
- Yüceer, İsa. "Alperen ve Manevi Mimar Ebu'l-Hasan Harakani'nin Düşünce Dünyası". *I. Uluslararası Harakani Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. ed. Hidayet Metin Erdoğan vd. 44-64. Kars: Kalkan Matbaacılık, 2012.